

УДК 27-284"03/04"

27-788"03/04"

27-285.2(32)"03/04"

DOI: 10.46793/sabornost24.143M

Оригинални научни рад

Климент Милинков*

Хришћански културни центар „др Радован Биговић”, Београд

Однос египатског монаштва према јересима и православно вероисповедање у 4. и 5. веку

Abstract: Овај рад се бави кључном улогом египатског монаштва у обликовању православног вероисповедања током IV и V века, периода интензивних теолошких расправа и борбе против јереси. Анализом монашке литературе и историјских извора, рад истражује како су монаси египатских манастира допринели формулисању православног догми и вероисповедних формулација на Васељенским саборима. Посебан акценат је стављен на однос монаха према црквеној хијерархији и царским властима, те на њихов утицај на доношење саборних одлука. Рад анализира како су монашки идеали и пракса утицали на развој црквене дисциплине и монашког правила, те како су монашке заједнице постале кључни чиниоци у преношењу духовног наслеђа и развоју исихастичке традиције. Коришћењем историјског и аналитичког приступа, рад би требало да пружи свеобухватан увид у развој ранохришћанске мисли и да допринесе бољем разумевању улоге египатског монаштва у очувању и развоју православне вере.

Key words: монаштво, Египат, јереси, васељенски сабори.

Увод

Као организована и уређена заједница, монаштво се појављује почетком 4. века, истовремено с почетком Константинове ере, и брзо се шири. Не само да се проширило по Египту, већ је захватило и остатак Истока, а касније и Запад. Овај значајан раст монаштва био је увелико подстакнут Миланским едиктом којим је хришћанство постало службена религија Римског царства. С обзиром на ове промењене околности, египатски монаси су се суочили с новим изазовима. У овом раду ћемо истраживати како су они успели да очувају своју духовну независност у променљивом

* zivicamilinkov@gmail.com

друштвеном и политичком окружењу, те како су својим начином живота утицали на будућност Цркве.

Већ у прва три века хришћанства развиле су се различите вероисповедне формулације које су имале значајан утицај на касније формулације египатских монаха. Међутим, због јаког утицаја александријске теолошке школе, вероисповедна схватања египатских монаха значајно су се разликовала од оних у осталим деловима Римског царства.

Од самог почетка Цркве, јереси су представљали озбиљну претњу православној вери. Египатски монаси, захваљујући свом дубоком познавању Светог писма и аскетском начину живота, развили су снажан имунитет против таквих искушења. Њихово знање о Божијој Речи им је омогућило да јасно разликују истину од заблуде. Аскетизам их је учинио мање подложним искушењима лажних обећања и материјалних добара, која су често пратила јерес. Да би се супротставила овим опасностима, Црква је сазивала Васељенске саборе на којима су, уз учешће египатских монаха, формулисале православне догме и осуђиване јереси. Одлуке ових сабора имале су ауторитативну снагу и биле су обавезујуће за целу Цркву. Овај рад ће истражити како су египатски монаси, својим знањем, аскезом и активним учешћем на васељенским саборима, допринели очувању православне вере.

Током 4. и 5. века, на четири васељенска сабора, формулисани су темељи православне догматике. Њихово учешће се манифестовало како директним присуством на саборима, тако и индиректно, преко њихових епископа. Монаси су често писали теолошке расправе које су служиле као основа за саборске дискусије, а њихови савети су били веома цењени како од стране епископа, тако и од стране римских царева. Управо захваљујући овом односу поверења, монаси су могли да играју кључну улогу у одбрани православне вере и супротстављању јересима. Као део Римског царства, египатски монаси су били у стању да одрже значајну количину аутономије у својим удаљеним манастирима и пустињама. Географска удаљеност од великих градова и политичких центара, у комбинацији са подршком локалног становништва, омогућила им је да се посвете аскези и молитви, чиме су стекли снагу да се одупру бројним притисцима. Било да су то били покушаји државних власти да ограниче своју слободу или теолошки спорови који су потресли Цркву, египатски монаси су често успели да сачувају своју независност.

Упркос жељи за аутономијом, египатски монаси су били дубоко повезани с остатком Цркве. Епископи су им пружали заштиту и подршку, а монаси су заузврат активно учествовали у решавању теолошких питања. Често су били позивани да учествују на црквеним саборима, где су својим мишљењем утицали на доношење важних одлука. Међутим, однос између монаха и црквене хијерархије није увек био без напетости. Понекад су

се јављали неспоразуми око питања црквене дисциплине или теолошких тумачења. Такође, у периодима када су римски цареви подржавали јерес, египатски монаси су се често налазили у опасности и били приморани да се склоне у још удаљеније пустиње.

Истраживање египатског монаштва у 4. и 5. веку пружа нам јединствену прилику да сагледамо како су једноставни људи, вођени дубоком вером и жељом за духовним усавршавањем, постали кључни актери у обликовању ранохришћанске цивилизације. Египатски монаси су, својим теолошким списима, организовањем бројних монашких заједница и активним учешћем у црквеном животу, оставили неизбрисив траг на историји хришћанства. Комбиновањем историјских, теолошких и филозофских метода, настојаћемо да разумемо како су друштвени, културни и политички контексти утицали на развој монашког живота и његове различите манифестације.

Кроз ово истраживање желимо да пружимо свеобухватан увид у свет египатских монаха и да истакнемо њихов значајан допринос развоју хришћанске мисли и праксе.

Живот хришћана у Египту од Миланског едикта до Другог васељенског сабора

Прва три века хришћанства су обележена прогонима оних који су исповедали веру у Господа Исуса Христа. Прогони нису били континуирани и нису били истог интензитета у свим областима Римског царства, али је познато да је простор Египта доживео — и преживео — три жестока и сурова таласа прогона. За време царовања Септимија Севера почетком 3. века египатски хришћани су храбро бранили веру и крвљу плаћали своја уверења. У то време је страдао Леонид, отац познатог Оригена, а у Александрији је мученички страдала на ломачи девица Потамијена¹ и њена мајка Марцела. Декије Трајан је владао само две године, од 249. до 251. године, али је тај период обележио изузетно суров прогон хришћана. Хроничари тог времена су записали да је *хришћанска крв у Египћу још оцима њекла*. Страдали су тада у Александрији Аполоније и Филимон: бачени у ватру, исповедили су веру у Господа а многе који су то све гледали, утврдили у вери. „Не дај, Господе, зверовима душе оних који те исповедају (Пс 73, 19), него нам јавно покажи себе”, и гле спусти се светао облак, пун росе, и покри двојицу мученика, а ватру угаси. Запањени народ и судија повикаше: „Један је Бог хришћански!”² Опсежније и озбиљније гоњење десило се у време тетрархије цара Диоклецијана (од 303. до 313. године). Мученички је тада пострадао александријски епископ Петар, свештеници Пелеј и Нил.

¹ Паладије, 2004.

² *Историја монаха у Египћу*, 1984.

Прву светлу страницу историје египатске Цркве и египатског монаштва,³ исписали су мученици и мученице током целог 3. века и на самом почетку 4. века. У том периоду, другу светлу страницу египатске Цркве пише александријска или *каџихетска* школа која је била прави хришћански универзитет, као организована црквена школа, из које је изашла читава плејада учених људи и исповедника вере: Свети Пантен, Свети Петар Мученик, Свети Дидим Слепи⁴, Ориген, Свети Григорије Чудотворац, Свети Атанасије Велики, итд. Александријска катихетска школа је имала велике заслуге у периоду који је претходио времену Васељенских сабора. Уз све наведено, египатско монаштво је трећа светла тачка египатске Цркве. Савршенство хришћанског начина живота је у Египту добило чврсту организацију и као такво се проширило на многе хришћанске земље.

Највећи противници хришћана до Миланског едикта (313) били су гностици,⁵ али су се почетком 4. века, у оквиру хришћанске Цркве врло често појављивала опасна и јеретичка богословска учења, у Египту се појавило учење Арија.⁶ Александрија, као један од најзначајнијих теолошких центара, место је где су се водиле веома важне христолошке и тријадолошке расправе. Египатски манастири су, такође, били центри теолошке мисли и расправа о природи Христа и односу са Богом Оцем.⁷ Поред Миланског едикта којим престаје прогон хришћана, Александрија исте 313. године добија свог новог епископа Александра, који је око себе сакупио народ и учио да је Света Тројица *један у ѓтројици*. Арије⁸ је почео да проповеда да Христос није једнак Богу већ да је створен, и да је постојало време када Га није било. Аријанизам је изазвао велике теолошке и политичке конфликте унутар хришћанства, а то се свакако одразило и на стање у Римском царству.⁹ Цар Константин је био врло наклоњен хришћанима и желео је да инкорпорира хришћане у верски систем Римског царства и зато је сваку поделу у Цркви желео да онемогући. Сукоб између Александра Александријског и Арија¹⁰ цар је покушао да реши и сазван је Први васељенски сабор у Никеји (325) првенствено са тим циљем.¹¹ Пошто је Никејски сабор осудио аријанизам, ова јерес није одмах нестала.¹² Током 4. века борба између аријанизма и Никејског богословља доминирала је

³ Опширније види у Флоровски, 2017а, 2017б.

⁴ Паладије, 2004.

⁵ Коларић, 2004.

⁶ Đakovac, 2006.

⁷ Brakke, 1995; Arnold, 1991.

⁸ Williams, 1987.

⁹ Behr, 2004.

¹⁰ Kannengiesser, 1990.

¹¹ Čairović, 2017; Kocvár, 2017; Чаировић, 2013.

¹² Поповић, 2012.

и политичким, али и црквеним животом, посебно у Источном царству. Године 328. александријска катедра добија епископа, бескомпромисног, хероја, аскету, односно човека чврсте воље, који се није бојао препрека и који је био иницијатор богословских доприноса Првог васељенског сабора. Свети Атанасије је био друг многих египатских монаха, у њиховим пустињама је увек могао наћи уточиште а од њих подршку у сваком смислу, а требала му је, јер су се његови непријатељи окомили на њега не бирајући средства. Интриге су се низале, у све то су се уплели многи службеници са царског двора и убедили цара Константина да на сабору у Тиру (335) Атанасије буде свргнут и протеран, док му је тада и забрањен улазак у Египат. Преподобни Антоније је неколико пута писао цару Константину и ауторитетом монашког искуства тражио је од цара заштиту за Атанасија. Сабор је био одлучан да је „Атанасије просто уображен, не-васпитан и свадљив” и да велики број образованих и мудрих епископа није могао да осуди невиног човека.¹³ У деценијама које следе Атанасије ће бити наизменично прогањан и враћан на александријску катедру. У периоду после Константиновог обраћења и крштења, како каже Александар Шмеман, Црква је лежала згажена под ногама његовог сина. Остао је само Атанасије, као сведок независности Цркве, док су египатска пустиња и монаси опет сакрили свога епископа (Атанасија Великог), који је био и остао несаломив.¹⁴

За период између два Васељенска сабора су најбитније сирмијумске формулације вере (било их је укупно 5), које показују да се после владавине Константина Великог, политика сада непосредно уплиће у вероисповедање Цркве Христове. Период од 341. до 360. године период је када настају нове и тзв. политичке формулације вере, које нису биле довољно православне, али су морале да буду записане јер су извирале из саборских одлука. Ипак је од 362. године и коначног повратка Атанасија на епископску катедру православна струја у Египту ојачала.

Богословска расправа Никејаца са аријанцима била је сконцентрисана на узајамни однос Оца и Сина у Светој Тројици и донекле је у други план ставила питање статуса Духа Светога. У том истом периоду у Константинопољу аријански патријарх Македоније формулисао је учење о Духу Светоме за кога каже да самостално постоји у односу на Сина, другим речима Духа Светога је сматрао за створење, а не за Бога. Посебно важна улога православних богослова у расправама са Македонијем, припала је Светом Василију Великом и Светом Григорију Богослову. У учењу о Духу Светом, између два Васељенска сабора, међу православнима и аријанцима је постојала потпуна разлика у схватању овог проблема. Григорије

¹³ Карташов, 1995.

¹⁴ Шмеман, 1994.

Богослов је те разлике показао и православно изложио.¹⁵ На Другом васељенском сабору Македонијево учење је било анатемисано.

Доласком цара Теодосија Великог (379–395) завршава се период развоја нових односа између Цркве и државе. Едикт из 380. године проглашава хришћанство за обавезну веру и коначно је претвара у државну религију. Црква више није заједница оних који су поверовали, већ заједница оних који су обавезни да верују.¹⁶ Жеља цара Теодосија је била да сазове васељенски сабор на којем ће прогласити васељенско јединство Цркве на основу вере *Никејској символа* и на којем ће се обрачунати са новојављеним јересима. Своју жељу је испунио 381. када је сазвао Други васељенски сабор у Константинопољу, чији је задатак био да се пронађе одговор по питању Аполонаријеве и Македонијеве јереси.¹⁷ Сабор су припремили кападокијски Оци, пре свих Василије Велики, који је преминуо пре сазивања сабора, и на њему су званично објавили своју тријадолошку теологију. Догматска делатност Другог васељенског сабора огледала се у састављању *Символа вере* који је у историји Цркве познат под називом *Никео-константинопољски*, а који је до данашњих дана обавезан део свакодневних молитава и богослужења.¹⁸

Активности после Другог васељенског сабора имале су за циљ да усвојене саборске одлуке што брже стигну до свих крајева и на Истоку и на Западу. Исте 381. године у јесен је одржан локални сабор у Аквилеји на коме је на Западу осуђено духовоборство. Следеће године одржани су сабори у Риму (у организацији папе Дамаса) и у Константинопољу (сазвао је патријарх Нектарије). Из Константинопоља се сабрани епископи обраћају *Синодиком* епископима који су се сабрали у Риму на челу са папом Дамасом. Они обавештавају зашто не могу да дођу, и то врло јасно говори о томе да је стање на Истоку доста тешко и да су последице вишедеценијских немира и сукоба са аријанцима још увек видљиве и велике. Само три представника одлазе у Рим, носе *Синодик* у коме пише да је постигнуто јединство у вери и сагласност у учењу.

¹⁵ „Што се тиче мудраца нашег времена, Њега (тј. Духа Светог) једни сматрају за дејство (енергију), други за створење, неки за Бога, а неки се не усуђују да било шта кажу о Њему, и то, како кажу, из уважавања према Светом Писму које готово ништа јасно није исказало о Њему, те стога они Духа Светог нити поштују, нити Га лишавају части, остајући према Њему у некаквом средњем, тачније да кажемо, веома јадном положају. Чак и међу онима који Га признају за Бога, једни су побожни само у срцу, док други имају смелости да своју побожност искажу и устима. Али чуо сам и за друге, још мудрије меритеље Божанства, који, иако као и ми исповедају Тројицу, ипак тако раздељују Њена Лица, да Једно (тј. Оца) сматрају за безгранично по суштини и сили, Друго (тј. Сина) безграничним по сили, али не и по суштини, а Треће (тј. Духа Светог) ограниченим и у једном и у другом”. *Сегам сѿубова ѿремудросѿи*, 2004.

¹⁶ Шмеман, 1994.

¹⁷ Rubenstein, 1999.

¹⁸ Лурје, 2010.

Током 4. и 5. века египатски манастири су такође били места где су се тражила решења за теолошка питања која су се јављала непрекидно. Многи истакнути монаси су учествовали у расправама на саборима, настојећи да пронађу заједнички језик и очувају јединство Цркве. Иако су живели у манастирима, знали су за све сукобе и погрешна учења који су разједили тело Цркве и нису се двоумили када је требало чак и манастир да се напусти, само да би одбранили истинску веру у Христа.

Антропоморфите¹⁹ је осудио епископ Теофил Александријски који је њих прекоревао зато што Бога замишљају као човека. Тада су египатски пустињаци напустили своје манастире и дошли у Александрију, где су подигли буну против Теофила јер је изневерио праву веру. Захваљујући једном лукавству Теофил је умирио монахе, а морао је и да прокуне Оригеново учење.²⁰ У Египту су живела побожна браћа коју су сви знали као „дугајије”, због њихове телесне висине. Теофило је покушао да их придобије за себе, али када су они видели код Теофила изражену жељу за материјалним, решили су да напусте све и врате се у пустињу. Тада их је Теофило замрзео и помоћу сплетки покушао да их се реши. Тим својим нечасним поступцима успео је да обмане многе од монаха, и тако завађени, они су се поделили на две стране оптужујући једни друге.²¹ Услед великог ауторитета како монаштва, тако и александријског престола, поделе у тој помесној Цркви су се претвориле у озбиљан сукоб општецрквених размера.²²

Неки од монаха који су живели у Нитријским горама, распаљени ревношћу да одбране Кирила, кренули су у Александрију. Њих око пет стотина је оставило своје манастире и дошло у град да сачека префекта Орестија. Када су видели префекта, почели су да му предају да је идолопоклоник, да је нечастив и незнабожац, а један монах Амоније је тада префекта ударио каменом у главу.²³ Касније је тај монах ухваћен и осуђен на мучење до смрти. О томе Кирило је писао цару а монаху је променио име у Тавмасије желећи да буде прибројан мученицима и да се хвали његова борба за благочешће.²⁴

Египатско монаштво у 4. веку

Монаштво у Египту је почело да се развија у 3. веку, а свој врхунац је достигло у 4. и 5. веку. Духовни живот и аскетска дисциплина учинили су

¹⁹ Флоровски, 2019в.

²⁰ Origen, 2018.

²¹ Флоровски, 2019а, 2019б.

²² Сократ Схоластик, 1886.

²³ Сократ Схоластик, 1886.

²⁴ Сократ Схоластик, 1886.

египатске манастире познатим и на Истоку и на Западу. Живот у аскези и самоћи су били начини приближавања Богу и удаљавања од световних искушења. Али све оно што је потресало Цркву, сви расколи, сва погрешна учења-јереси, нису заобишли египатске манастире и подвижнике који су се спасавали у њима. Предузимали су све што је било у њиховој моћи и устајали у одбрану Светог Предања и Светог Писма, неретко остављајући њима тако драгу пустињу, и одлазили у градове да својим вероисповедањем помогну у борби за одбрану вере. Врло често последице по њих су биле посебно тешке; једне су мучили на разне начине, неким се судило после чега је најчешће следило прогонство, неки су затварани у тамнице, а неки су живот положили за Христа. У наставку доносимо три примера као илустрацију претходно реченог. Сократ Схоластик у *Историји Цркве* каже да је у време цара Валента све кренуло у суноврат, православни су се свуда прогонили, хватали су монахе на послушању, прогонили пустиножителие, а онда и оружје дигли на њих.²⁵ Тада су послали два Макарија, Египатског и Александријског, у заточење на неко острво где није било ни једног хришћанина, и где су они после неколико чуда постали славни, јер су многе незнабошце спасили, преобратили а веру још више утврдили.²⁶ Руфин сведочи о многим египатским старцима и монасима, па пише о ави Патернутију и сведочи да он силази једном приликом у град и тамо среће једног јеретика манихејца,²⁷ који је обмањивао народ.

„Пошто није могао да га одврати од тог погрешног учења, ава је предложио пред народом да се наложи велика ватра и да њих двојица уђу у њу и ко остане неповређен од ватре, тога је вера права. Ава је ушао први, остао пола сата у њој и изашао сачуван благодаћу Божијом неповређен. Када је јеретик ово видео, поплашио се и није хтео да уђе сам него су га на силу гурнули, а онда опрђеног протерали из града. Аву су узели на руке и хвалећи Бога однели у Цркву. Другом приликом је ава пролазио поред незнабожачког храма и видео како незнабошци приносе жртве својим идолима. Ава им је рекао: 'Зашто ви, разумна бића, приносите жртве неразумним стварима? Тиме ви постајете неразумнији од њих'. Ове тачне речи су биле довољне да они пођу за авом и поверују у Христа."²⁸

Затим треба споменути и Руфиново казивање о ави Аполонију мученику кога су бацили у ватру. Тада је блажени ава Аполоније завапио к Богу да чује и судија и сав народ, и спусти се облак и угаси ватру. То чудо један пакостан човек јави градоначелнику Александрије а он нареди да Филимона, судију, аву Аполонија и неке друге доведу код њега. За време пута сиђе благодат на Аполонија и он крене да поучава војнике. Сви војници су поверовали у Спаситеља и пред градоначелником изјавили да су

²⁵ Сократ Схоластик, 1886.

²⁶ Сократ Схоластик, 1886.

²⁷ Јевсевије Памфил, 2003.

²⁸ *Историја монаха у Еџипћу*, 1984.

хришћани. Казна је била да их све баце у морске дубине што су они доживели као символ крштења.²⁹

Богословска полемика током 5. века вођена је на два нивоа: први је била христолошка полемика о томе како су се дожанство и човештво сјединили у Исусу Христу; а други је отпор платонизму, односно сукоб Цркве са њеном паганском околином. Том сукобу је посебно доприносило присуство Оригенове богословске традиције. Оригеново учење је било потпуно супротно учењу Цркве, посебно по питањима која су се тицала догматике, али средином 4. века захваљујући једном од најпознатијих браниоца никејског Символа вере, Дидиму Слепом, Оригеново богословље је некако усаглашено са православном тријадологијом. Такво „ново” Оригеново богословље доживљава ренесансу. Без обзира на све, опасност од оригенизма,³⁰ посебно у монашкој средини, тињала је током читавог 5. века.³¹

До средине 5. века христолошки сукоби су отишли веома далеко и тек тада је решено да се искористе Велики Кападокијци и њихови богословски појмови, не само у тријадологији већ и у христологији. Богословски садржај христолошких спорова је био такав да се брод Цркве нагло окренуо на једну страну (Несторијева јерес), онда опет исто тако нагло на другу страну (јерес монофизитизма), да би затим током наредних деценија био у некој врсти нестабилне равнотеже (после *Еноџикона* који је издао цар Зенон). Нажалост, након тога, већ у 6. веку ће почети врло турбулентан период који ће трајати безмало два века.

Египатско монаштво у богословским споровима који су припремили Трећи васељенски сабор (431)

На константинопољску епископску катедру³² 428. године изабран је презвитер Несторије, ученик антиохијске школе, који је био познат по строгом животу, а нарочито су биле познате његове проповеди, јер Антиохија никада није оскудевала у ораторима (и Златоусти је био изузетан оратор из Антиохије). Чим је стигао у Константинопољ почео је да се обрачунава са јеретцима и да спроводи чистке. На његово инсистирање власт је обновила све старе законе против јеретика, а Несторије је пак са своје стране забранио игранке, позоришта, атлетска такмичења... Све то је изазвало гнев обичног народа, а Кирило Александријски је одлучио да анализира Несторијево јеретичко учење и осуди га у анатематизмима.³³ У једном писму Јовану Антиохијском он пише да је у Константинопољу

²⁹ *Историја монаха у Еџипћу*, 1984.

³⁰ Коларић, 2004.

³¹ Лурје, 2010.

³² Тудин, 2022.

³³ Карташов, 1995.

подељено мишљење по питању да ли Дјеву Марију треба звати „мајка Божија” — Богородица. Његов пријатељ, свештеник Анастасије препоручује у једној беседи да Марију не зову мајком Божијом јер је она само људско створење, а Бог није могао да буде рођен од једног створења. Ово је изазвало велике немире и расправе а Несторије стаје у одбрану и каже да је Марија „Човекородица” или још боље „Христородица”. Несторије је зазирао од израза „Богородица” јер је био недовољно образован по питањима вере, а занет својим даром беседништва није се обазирао на оно што су древни писци записали.³⁴ Његова јеретичка заблуда је била погрешно схватање христологије, дакле несторијанство је христолошка јерес. Тако ће Несторије, супротстављајући се Аполинарију (који говори о јединству двеју природа у Христу), нажалост, отићи у другу супротну крајност.³⁵ У ове расправе су врло брзо били увучени предстојатељи антиохијске и александријске катедре. Међу првима се огласио Кирило Александријски, коме се монаси из египатске пустиње обраћају писмом. Своју борбу Кирило почиње *Посланицом ођшелницима* коју пише монасима у Египту и то потврђује да су монаси у египатским манастирима били цењени и добро обавештени о свему што се догађало у Цркви. Ово је и прво писмо које Кирило шаље Несторију, друго ће послати и цару и папи, а треће писмо се завршава са дванаест анатематизама. Након тога је било више него јасно да се полемика око Несторијевог учења веома заоштрила и добила васељенски карактер те је сазивање васељенског сабора било неопходно. Цар Теодосије II Млађи је одлучио да прекине ове спорове и полемике и да сазове Васељенски сабор у малоазијском граду Ефесу 431. године. Ефес није случајно изабран као место одржавања сабора. Поштовање Дјеве Марије је посебно велико у Ефесу, јер је по предању Мајка Божија боравила у овом граду. Трећи Васељенски сабор је први Васељенски сабор иза кога су остали аутентични протоколи, скоро сви званично прихваћени документи и још добар део „пратећег” материјала. Документи нам дају могућност да пратимо карактеристике саборског разматрања догматских питања и да видимо да саборска дискусија има за циљ не да развија православно учење, већ да што пре елиминише црквени спор (канони се брину о границама допустивог а аскетика учи томе како треба).³⁶ Исповеђено је јединство Сина а посебно је наглашено поштовање Дјеве Марије као Богородице. Јединство субјекта у Христу је записано у две одлуке Сабора. У првој одлуци која се тиче поштовања Богородице, и у другој која изражава тријадолошки аспект православне христологије. Овде се тврди да је Христос и по оваплоћењу Син Божији у којем Дух пребива од века. Дакле, Син Божији, чак и пошто је постао Христос, остаје један од Тројице. На

³⁴ Сократ Схоластик, 1886.

³⁵ Bethune-Baker, 1908; Bevan, 2009.

³⁶ Лурје, 2010.

Сабору је Несторије осуђен као јеретик и као такав искључен из црквене заједнице. Оци су осуду изrekli једногласно и анатемисали Несторија.

Период између Трећег и Четвртог васељенског сабора (431–451)

У постсаборском периоду сукоб две богословске школе, антиохијске и александријске, још увек је трајао. Под притиском цара Теодосија II, Јован Антиохијски је послао Кирилу Александријском једно своје *Исїоведгање вере* са којим се Кирило сагласио и после тога је званично успостављено њихово црквено јединство 433. године, објавом *Томоса измирења* и он ће без обзира што га многи из Антиохије и Александрије нису прихватили, постати врло значајан за формирање и коначно обликовање *Халкидонскої Ороса* (451).

Богословље Кирила Александријског је тријумфовало али све је више схватано у монофизитском смислу. Кирилова реченица „једна природа Бога Логоса оваплоћена” је постала темељ монофизитског тумачења. Монофизитизам се развио као реакција на несторијанизам и посебно у Египту је добио широку подршку, чак и међу монасима. Евтих, архимандрит константинопољски је био један од главних заговорника монофизитизма. Његово учење³⁷ је изазвало велике расправе и сукобе и на крају довело до сазивања Четвртог васељенског сабора у Халкидону 451. године. Подршка монофизитизму је била јака међу египатским монасима и то је доводило до сукоба са властима Византије које су подржавале одлуке Халкидонског сабора.

Период између два Васељенска сабора обележила су и два помесна или локална сабора, а оба се тичу Евтиховог учења.³⁸ У Цариграду 448. године је архиепископ Флавијан одржао сабор поводом Евтиховог учења, на коме је његово учење осуђено и о томе је обавештен папа Лав I. Следеће године, са циљем да се искорени несторијанство, цар Теодосије II је сазвао сабор у Ефесу. Већина присутних су били монофизити и Евтих је на том сабору био рехабилитован. Оно што је обележило сабор јесте веома насилничко понашање учесника сабора. Присутни сирско-месопотамски монаси „параволани”, приликом читања докумената сабора, са моткама у рукама су викали: „Расећи на двоје оне који Христа деле на двоје”. Осуђени епископ Флавијан је умро од задобијених повреда. Овај сабор је у историји остао препознат као „разбојнички сабор”, јеретички сабор у Ефесу који је сазвао цар Теодосије II, 8. августа 449. године, у Цркви Пресвете Богородице, где је био одржан и Трећи васељенски сабор (431). Сабору је

³⁷ Евтих је учио да након оваплоћења Христос има само једну природу — божанску, која је апсорбовала људску природу. Он је признавао две Христове природе пре оваплоћења, али једну — божанску после, и сматрао је да Христово тело није једносушно са нашим.

³⁸ Bevan and Gray, 2009; Cohen, 2022.

председавао Диоскор, архиепископ александријски,³⁹ а циљ сабора био је потпуно искорењивање несторијанаца. Већину присутних чинили су епископи монофизити, њих око 135, уз које је био и већи број сиријско-месопотамских монаха, параволана, на челу с монахом Варсумом, и представници Римске Цркве и папе Лава — Јулије из Поатјеа, презвитер Ренат и Ђакон Иларије. На првој саборској седници није било дозвољено читање Томоса папе Лава упућеног Патријарху Флавијану, које је Православно по садржини и на православан начин излаже христологију. Читана су документа Флавијановог сабора из 448. године, или „сабора ендимуса” на коме су осуђени Евтих и монофизити. На седници 22. августа као „јеретици несторијанци” осуђени су: Патријарх Флавијан, који је убрзо умро од задобијених физичких повреда, Јевсевије Дорилејски, Ива Едески, Теодорит Кирски, Домн Антиохијски и др. Уместо упокојеног Флавијана, за Патријарха у Константинопољу изабран је Анатолије, који је био близак Диоскору. Разбојнички сабор, на којем су тријумфовали монофизити, и већина његових водећих учесника били су осуђени на Четвртог васељенском сабору (451), а он сам ушао је у историју Цркве под овим неславним именом. После изненадне смрти цара Теодосија II на престо је дошао високи официр Маркијан који се оженио царевом ћерком Пулхеријом, овај царски пар је сазвао Четврти васељенски сабор 451. године у Халкидону уз учешће око 630 епископа.

Орос Четвртог васељенског сабора је по догматском садржају и важности постао раван Никео-цариградском Символу вере и представља његову христолошку допуну. Несторијев диофизитизам и Евтихов монофизитизам су одбачени. Најважнија формулација је да су две природе Христове ипостасно сједињене у личности Бога Логоса и оне су међусобно несливене, неразделиве, неизмењиве и неразлучне. Треба напоменути да су на сабор били доведени и подвижници (монаси аскете-пустињаци) који су учествовали и у раду „разбојничког сабора”: Варсума из Сирије и други који ради одбране Кирила нису хтели да потпишу осуду Диоскора па чак ни Евтихија. Ниједан сабор није унео такву поделу у хришћанском свету, као сабор у Халкидону. На пример, у Александрији сабор није успео да прође чак ни помоћу оружане силе.⁴⁰

После Халкидонског сабора монофизитство на Истоку се јавља у неколико варијанти (јулијанисти, фтаролатри, теопасхити...). Било је покушаја да се измире диофизити и монофизити а 482. године цар Зенон је донео *Еноџикон*, догматски документ који је имао снагу државног закона у коме је предлагано православно вероисповедање у духу Никео-цариградског Символа вере, а са додатком Кириловог учења о „једној природи”. На Истоку *Еноџикон* је примила комплетна јерархија без изузетка, преподобни

³⁹ Menze, 2023.

⁴⁰ Лурје, 2010.

Данило Столпник га је такође подржао. Цена црквеног уједињења Истока је била раскол са Западом који ће потрајати три деценије, такозвани „акијански раскол”, а који ће решити цар Јустин I.

Закључак

У овом закључку ћемо покушати да направимо синтезу свега онога до чега смо дошли у овом истраживању, и да укажемо на кључне елементе који су учествовали у обликовању и развоју хришћанских вероисповедних формула у египатским манастирима, и њиховом утицају на хришћанство истока и Запада.

Анализа монашких списа и теолошких расправа недвосмислено показује да су египатски монаси били под снажним утицајем александријске школе и да су под тим утицајем развили јединствен теолошки концепт који се разликовао од других делова царства. Посебно се истиче њихово схватање божанске природе и односа Свете Тројице. Њихов духовни доживљај је био усмерен на лично искуство Божијег присуства.

Поред тога египатски монаси су дали значајан допринос развоју христологије, посебно у вези са питањем две природе Господа Исуса Христа. Њихове формулације су често биле инспирисане александријском школом и увек су наглашавали јединство божанске и људске природе у Исусу Христу, али су истовремено и инсистирали на њиховој различитости.

Египатски монаси су имали кључну улогу у очувању православља у сретима и сукобима са различитим погрешним учењима. Њихов аскетски начин живота и познавање Светог Писма били су увек одличан темељ у одбрани православне вере. Активно су учествовали у саборима и значајно допринели формирању православног догматског наслеђа. Њихови теолошки доприноси, посебно на подручју христологије и пневматологије, и данас представљају темељ православног веровања. Истовремено, египатски монаси су, осим што су бранили православно вероисповедање, показивали и велико стрпљење у дијалогу са јеретцима. Често су користили лична сведочанства, тумачење Светог Писма и молитву како би отворили срца оних који су скренули са правог пута. Овакав приступ је често доносио плодове, а многи су се, захваљујући њиховој мудрости и љубави, вратили у окриље Цркве. Посебно су се интензивне расправе водиле са аријанским следбеницима, који су негирали Божанску природу Господа Исуса Христа. Са друге стране, монаси су често користили дијалог као средство којим би бранили истине православља и којим би враћали заблуделе на прави пут. Кроз своје деловање, египатски монаси су не само заштитили православље од јеретичких учења, већ су и поставили темеље за будући развој православне теологије и монаштва.

Улога египатских монаха је била одлучујућа у обликовању ранохришћанске Цркве. Васељенски сабори су у монасима Египта имали незаменљиве учеснике, јер су њихов монашки начин живота, аскеза и одлично познавање истина и догмата вере, били гарант објективног приступа проблемима око којих су се расправе водиле. Све то је утицало да се на саборима доносе исправне одлуке о вери и хришћанском животу, али и да се, када је то било потребно, одлучно обрачунају са јеретицима који нису могли или нису хтели да се одрекну погубних учења. Обзиром да су египатски монаси били препознати као теолошки и богословски ауторитети, често су били позивани да саветују епископе и царе у важним питањима која су се тичала Цркве и империје. Њихов глас у расправама је имао велики утицај а некада и пресудни. Њихова ученост али пре свега мудрост стечена монашким подвигом, омогућавала им је да разобличи јеретичка учења а самим тим и заштите истину и православно вероисповедање. Иако су васељенски сабори били највиши црквени органи, одлуке које су се тамо доносиле имале су директан утицај и на живот обичних верника. Монаси су имали важну улогу у преношењу тих одлука на локално становништво јер су као њихове духовне вође они тумачили сложене теолошке и богословске појмове на начин да их обичан човек може разумети. Египатски монаси су били истински стубови ранохришћанске Цркве, јер је њиховим заслугама православање сачувало своју чистоћу и самосталност. Њихово наслеђе и данас инспирише многе вернике широм света.

Чак и у најтврђулетнијим политичким и верским временима монаси су успевали са сачувају своју духовну и физичку самосталност и мир. Повлачењем у пустињу, далеко од света и градова, створили су себи уточиште у коме су могли да се посвете молитви и подвигу, јер је физичка изолација била врло важан предуслов таквог узвишеног начина живљења. Темел њихове духовности је подразумевао аскезу, пост, одрицање од материјалних добара. Такав живот је њихову веру чинио чврстом и отпорном на искушења и притиске који су долазили из спољног окружења. Живот у заједници је пружао подршку и осећај припадности, што је посебно важно када се живи у изолацији.

Осим што су били снажно утврђени у вери, египатски монаси су били и врло практични јер је дављење пољопривредом и трговином доносило сигурну егзистенцију и смањену зависност од спољних извора. То им је све давало већу слободу да се посвете духовним стварима. Однос са владарима је био специфичан јер су углавном уживали велико поштовање и поверење, а њихова мудрост, стрпљење и дубока вера су имали велики утицај на императоре, у толикој мери да су им се врло често обраћали писмима, молили за савет, или чак тражили да се виде са њима у престоници. Ништа мању популарност монаси нису имали ни у обичном народу који је у њима видео узоре и врло често тражио утеху и духовну подршку.

Комбинацијом физичке изолације, духовне дисциплине, практичности и дипломатских вештина, египатски монаси су успели да очувају своју духовну аутономију кроз векове. Њихов пример је и данас инспирација за све оне који траже мир и дубље повезивање са духовном димензијом живота.

Египатски подвижници су нарочито наглашавали важност рада као средства за преживљавање али и као начина да се избегне лењост. Мото „моли и ради” постао је препознатљива карактеристика монашких заједница широм православног Истока и Запада. Утицај египатских монаха се ширио и изван граница Египта, њихове идеје су биле значајне за развој монашких заједница као трајне институције у хришћанству а њихово наслеђе се осећа и данас у многим хришћанским традицијама.

Иако ово истраживање пружа увид у комплексност хришћанског вероисповедања у египатским манастирима 4. и 5. века, оно такође отвара бројна нова питања која захтевају даља истраживања.

Библиографија

- Историја монаха у Египћу* (1984). *Историја монаха у Египћу. Поуке Светиој Антонија*. Превод Ј. Поповића и Ј. Р. Арсовића. Неимари и писари: Светосавска библиотека, књ. 12. Крњево: Православна народна хришћанска заједница — Црквена општина.
- Јевсевије Памфил (2003). *Историја Цркве*. Превео са руског С. Продић. Шибеник: Истина.
- Карташов, А. В. (1995). *Васеленски сабори. Том I*. Вршац: ФИДЕБ — Издавачка установа Епархије банатске.
- Коларић, И. (2004). *Филозофско-теолошки лексикон*. 2. проширено издање. Ужице: И. Коларић.
- Лурје, В. М. (2010). *Историја византијске философије: формативни период*. Сремски Карловци — Нови Сад: Издавачка књижевница Зорана Стојановића.
- Паладије Хеленопољски (2004). *Лавсаик*. Превео са руског С. Продић. Шибеник: Истина.
- Поповић, Р. (2012). *Васељенски сабори: Први, Други, Трећи и Четврти: Одабрана докумената*. Књ. 1. Београд: Академија Српске Православне Цркве за уметности и конзервацију.

- Седам сџубова ѓремудросџи (2004). *Седам сџубова ѓремудросџи: исџорија Васељенских Сабора*. Предео са руског М. М. Станковић. 2. издање. Београд: Неаника.
- Сократ Схолостик (1886). *Исџорија Цркве. Продужење од Исџорије Јевсевија Памфила*. С руског предео Владика Гаврило (Поповић). Издао Теодосије Мраовић. Београд: Краљевско-српска државна штампарија.
- Тубин, С. (2022). Првенство у Цркви у светлу појаве оџоуџевџкоѕ у титулатури константинопољског патријарха: Протести папе Григорија I Двојеслова патријарху Јовану IV Поснику. *Саборносџи*, 16, 139–155. <https://doi.org/10.5937/sabornost2216147T>.
- Флоровски, Г. (2017а). Св. Антоније и анахоретско монаштво. У Г. Флоровски, *Аскејско боџословље 1. Ехо Царсџива*. Сабрана дела, књ. 8. Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу.
- Флоровски, Г. (2017б). Св. Пахомије и општежително монаштво. У Г. Флоровски, *Аскејско боџословље 1. Ехо Царсџива*. Сабрана дела, књ. 8. Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу.
- Флоровски, Г. (2019а). Оригенизам и аријанизам. У Г. Флоровски, *Свеџооџачко боџословље 2. Једносушџан Оџу*. Сабрана дела, књ. 21. Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу.
- Флоровски, Г. (2019б). Противречја оригенизма. У Г. Флоровски, *Свеџооџачко боџословље 2. Једносушџан Оџу*. Сабрана дела, књ. 21. Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу.
- Флоровски, Г. (2019в). Антропоморфити египатске пустиње. У Г. Флоровски, *Свеџооџачко боџословље 2. Једносушџан Оџу*. Сабрана дела, књ. 21. Пожаревац: Епархија браничевска, Одбор за просвету и културу.
- Чаировић, И. (2013). Утицај канона са сабора на Западу почетком 4. века на одлуке донете на Првом васељенском сабору (325). *Боџословље*, 2, 213–225.
- Шмеман, А. (1994). *Исџоријски ѓуџи ѓравославља*. Са руског превели М. Марковић и Б. Марковић. Библиотека Путеви Православља, књ. 1. Цетиње — Подгорица: Митрополија црногорско-приморска — Атос.
- Arnold, D. W.–H. (1991). *The Early Episcopal Career of Athanasius of Alexandria*. Christianity and Judaism in Antiquity, 6. Notre Dame, Indiana: University of Notre Dame Press.
- Behr, J. (2004). *The Nicene Faith*. Formation of Christian Theology, Vol. 2. Crestwood, NY: Saint Vladimir's Seminary Press.
- Bethune-Baker, J. F. (1908). *Nestorius and His Teaching: A Fresh Examination of the Evidence*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Bevan, G. A. (2009). The Last Days of Nestorius in the Syriac Sources. *Journal of the Canadian Society for Syriac Studies*, 7, 39–54. <https://doi.org/10.31826/jcsss-2009-070105>.
- Bevan, G. A., and Gray, P. T. R. (2008). The Trial of Eutyches: A New Interpretation. *Byzantinische Zeitschrift*, 101 (2), 617–657. <https://doi.org/10.1515/BYZS.2008.016>.
- Brakke, D. (1995). *Athanasius and the Politics of Asceticism*. Oxford Early Christian Studies. Oxford: Clarendon Press.
- Čairović, I. (2017). Possible Influence of Hosius of Cordoba on Decisions Made at the First Ecumenical Council (325): Analogy of Canons from the Councils of Elvira, Arles and Nicaea. *Bogoslovni vestnik*, 77 (1), 97–108.
- Cohen, S. (2022) [2023]. Eutychianorum Furor! Heresiological Comparison and the Invention of Eutychians in Leo I's Christological Polemic. *Entangled Religions*, 11 (4). <https://doi.org/10.46586/er.11.2020.9434>.
- Đakovac, A. (2006). *Leksikon hrišćanstva, judaizma i islama*. Beograd: Agencija Matić — Udruženje Nauka i društvo Srbije.
- Kannengiesser, C. (1990). Alexander and Arius of Alexandria: The last Antenicene theologians. *Compostellanum*, XXXV (1–2), 93–105.
- Kocvár, V., Kochan, P., Kuzmyk, V., Čairović, I. (2017). *Pravidlá I. Všeobecného snemu (preklad a výklad)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, Pravoslávna bohoslovecká fakulta.
- Menze, V. L. (2023). *Patriarch Dioscorus of Alexandria: The Last Pharaoh and Ecclesiastical Politics in the Later Roman Empire*. Oxford Early Christian Studies. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Origen (2018). *On First Principles*. Ed. and trans. John Behr. Oxford Early Christian Texts. Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Rubenstein, R. (1999). *When Jesus Became God: The Epic Fight over Christ's Divinity in the Last Days of Rome*. New York: Harcourt Brace & Company.
- Williams, R. (1987). *Arius: Heresy and Tradition*. London: Darton, Longman and Todd.

Kliment Milinkov

Christian Cultural Center „Dr. Radovan Bigović“, Belgrade

The Relationship of Egyptian Monasticism towards Heresies and the Orthodox Confession in the 4th and 5th Centuries

This paper deals with the key role of Egyptian monasticism in shaping the Orthodox religion during the 4th and 5th centuries, a period of intense theological discussions and the fight against heresies. By analyzing monastic literature and historical sources, the paper investigates how the monks of Egyptian monasteries contributed to the formulation of Orthodox dogmas and confessional formulations at the Ecumenical Councils. Special emphasis is placed on the attitude of monks towards the church hierarchy and the imperial authorities, and their influence on the making of parliamentary decisions. The paper analyzes how monastic ideals and practice influenced the development of church discipline and monastic rule, and how monastic communities became key factors in the transmission of spiritual heritage and the development of the hesychastic tradition. Using a historical and analytical approach, the work should provide a comprehensive insight into the development of early Christian thought and contribute to a better understanding of the role of Egyptian monasticism in the preservation and development of the Orthodox faith.

Key words: monasticism, Egypt, heresies, ecumenical councils.

Датум пријема чланка: 05.09.2024.

Датум прихватања чланка за објављивање: 11.09.2024.